

Recenze

Aronson E., Aronson J.: Tvor společenský. Praha: Wolters Kluwer, 2012. 473 stran. ISBN 978-80-7357-891-6

Významný americký sociální psycholog Elliot Aronson, jemuž se dostalo mnoho nejvyšších vědeckých poct a který je autorem a spoluautorem celé řady významných knih z oboru sociální psychologie (např. s G. Lindzeyem *Handbook of Social psychology*, spoluautorem a jedním z editorů velmi oblíbené učebnice sociální psychologie s poněkud netradičním podtitulem *Social Psychology. The Hearth and the Mind*, 1994, několika dalších vlastních učebnic sociální psychologie a kromě jiných, zaměřených také na pojednání o metodách sociální psychologie a na další témata tohoto významného vědního oboru). Je také autorem velmi populární knihy *The Social Animal*, 1972 a řada dalších přepracovaných a rozšířených vydání, knihy, která byla přeložena do celé řady cizích jazyků; český překlad jejího 11. vyd. má nyní český čtenář k dispozici; Aronson ji napsal spolu se svým synem Joshuou - **Aronson E., Aronson J.: Tvor společenský, Praha Wolters Kluwer 2012, překl. B. Švehlová; 473 str.**). Tuto knihu, autor, jak sám uvádí, napsal proto, že chtěl „*otevřeně, ale s určitými obavami vysvětlit význam, který by sociálně psychologický výzkum mohl mít pro určité problémy doléhající v současné době na společnost*“. V tomto směru může sociální psychologie svými poznatky přispět k řešení takových sociálních problémů společnosti, jako jsou, jak se Aronsonovi domnívají, předpojatost, propaganda, války, odcizení, agrese, neklid a sociální otřesy. Klíčem k tomu jsou sociálně psychologické poznatky získané experimentální metodou, která umožňuje identifikovat příčiny problémů, ale musí to být v experimentech, které „*jsou vyneseny z laboratoří do reálného světa*“. V tomto smyslu „*sociální psychologové mohou hrát významnou roli v tom, aby svět byl lepší*“. Na čtenáři pak spočívá, zda sociální psychologové objevili, nebo mohou někdy objevit něco důležitého.

Obsah předmětné knihy pak, kromě slovníku, poznámek a rejstříků, tvoří následující kapitoly: co je sociální psychologie, konformita, hromadná komunikace, propaganda a přesvědčování, sociální kognice, ospravedlnění sebe sama, lidská agrese, předsudky, náklonnost, láska a interpersonální senzitivita a sociální psychologie jako věda. Na první pohled neuspořádaná tematika má strukturu rozvíjejícího se výkladu. Předmět sociální psychologie vymezují autoři knihy jejím obecným obsahem, resp. společným faktorem, jímž je sociální jev. Ilustrují to řadou konkrétních příkladů a pojem sociálního vlivu pak tvoří pracovní definici sociální psychologie, která studuje „*vliv, který mají lidé na přesvědčení pocitu a chování druhých lidí*“.

Z obsahově velmi bohaté, zajímavé a ilustrativně opsané knihy vybíráme následující témata, která pokládáme za aktuální a významná: 1) v sociální psychologii platí princip udržování a restaurace vnitřní psychické rovnováhy (konsonance – Aronsonovi v tomto směru dopracovali princip kognitivní disonance L. Festingera, což např. vyjadřuje jejich teze, že „*Lidé jsou motivováni omlouvat vlastní činy, názory a pocity*“); 2) v případě vnitřní kognitivní disonance hledají důvody vlastního chování, aby dosáhli konsonance. Obě tyto teze jsou klíčové nejen pro sociální psychologii, ale i pro filosofickou antropologii; zdůrazňují, že lidé jsou spíše racionalizující než racionální bytosti. Autoři předmětné knihy v tomto kontextu na sebe prozrazují, že jsou nejen perfektně pracující empirikové, ale i vědci se smyslem pro filosofické domýšlení vědecko-empirických fakt. Tuto základní tendenci

člověka omlouvat sebe sama v situaci vnitřního konfliktu vyvolaného kognitivní disonancí dokládají řadou zajímavých příkladů, které nejsou vymyšleny ad hoc, ale mají povahu živé skutečnosti.

Podle obou autorů disonance vzniká, „když učiníme něco, o čem nejsme přesvědčeni, že je v souladu s naším sebepojetím“ a „to znamená, že je to v rozporu s mou kognicí, že jsem čestný člověk“. V teorii kognitivní disonance je tedy zabudována úroveň dosažené osobní morálky jako motivační činitel.

Dalším podstatným znakem jejich knihy je pojetí sociální kognice. Autoři začínají toto pojetí, ostatně jako každé jiné příkladem, který nepostrádá smysl pro humor: ukazují jak jisté hygienické nezbytnosti v absurdním spojení s prudérií vedly k vynálezu a používání nočníků. Ale takové absurdity s hospodářským a vědeckým pokrokem nevymizely: v naší době zemřely miliony lidí nikoli hladem, ale proto, že jejich potraviny byly celá léta otravovány chemikáliemi, které se dostávaly do potravinového řetězce. Ačkoli „my lidé jsou nejinteligentnější a neúspěšnější druh na planetě, jsme mimořádně náchylní k omylům“. O tom jak lidé přemýšlejí o světě, nakládají s ním, jak vysvětlují a rozhodují se – často iracionálně – o tom pojednává sociální kognice. Sociální psycholog H. Kelley (podle našich autorů) soudil, že „lidé myslí jako naivní žáci“. Velmi podrobně a zajímavě je tu analyzována lidská racionalita v souvislosti s energií šetřící zpracovávání informací. Kromě jiného platí, že: „když realita není jasná, stávají se jiní lidé hlavním zdrojem informací“. Tím se oba autoři dostávají k pojetí vztahu mezi kognicí a emocí a hlásí se k tomuto, nutno říci, spornému závěru: „Jestliže fyzická realita byla jasná a vysvětlitelná, emoce příslušníků nebyly příliš ovlivňovány chováním jiných lidí“; emoce vyvolávané v sociálních interakcích jsou určovány jako vysvětlení situace (jako rozpoznání významu situací), samy o sobě jsou pouze procesy a stavy fyziologického vzrušení. Domníváme se však, že ve známém sporu Lazaruse se Zajoncem o funkční primát emoce či kognice Zajonc prokázal relativní autonomii emocí, které mají svou specifickou racionalitu.

Další důležitým tématem sociální psychologie je podle obou autorů „vztah postoj chování v našich hlavách“ a odpověď na otázku „jak postoje a názory řídí chování“, resp. to je otázka, zda lze z postojů předvídat chování. Takové předpovídání umožňuje „přístupnost postojů“, které lze měřit („velmi přístupné postoje řídí chování“). „Přístupnost postojů se vztahuje na pevnost spojení mezi objektem a hodnocením tohoto objektu“ (např. had znamená většinou špatnost, nebezpečnost). Jinak řečeno, silné postoje vyznačující se výrazným hodnocením jejich objektů mají motivující účinky, např. v jejich obraně či prosazování. Avšak autoři přiznávají, že existují i „jiné způsoby jako postoje a názory mohou ovlivnit chování“.

Recenzovaná kniha patří nepochybně mezi nejzdařilejší populární úvody do studia sociální psychologie jak svým promyšleným ilustrativním výkladem, tak i mnoha podněty k zamyšlení o povaze člověka jako sociálního tvora.

Milan Nakonečný

Buchtová, B., Šmajš, J., Boleloucky, Z.: Nezaměstnanost. 2. Přepřacované a aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2013. 187 stran. ISBN978-80-247-4282-3

Z každodenní zkušenosti i z vědeckého výzkumu je patrné, že ztráta zaměstnání od doby, kdy se toto stalo dominantním zdrojem zajištění finančních prostředků na lidskou existenci, představuje závažný problém při nejmenším z hlediska jedince, který je schopen vykonávat zaměstnání a pracovat

chce. V takovém případě je pro řadu lidí ztráta zaměstnání spojena se zvýšenou zátěží, která nezřídka nabývá i stresových hodnot s četnými začasť neřadocímí dšsleďky. Ze společenského hlediska se nezaměstnanost stává závažným problémem v okamžiku, kdy počet nedobrovolně nezaměstnaných přesáhne určitou mez.

Posuzovaná práce se po deseti letech vrací k problematice, které bylo věnováno první vydání knihy „*Nezaměstnanost. Psychologický, ekonomický a sociální problém*“ (autorka B. Buchťová). Rozvíjí předpoklad, že pro současného lidského jedince nahrazuje produktivní práce fyzickou námahu jeho předků při zajišťování a udržování jeho života, i přesto, že v ní dochází k nárůstu podílu neproduktivní práce na úkor produktivních pracovních činností. Tento nárůst vynucený zvyšující se složitostí životních podmínek ovšem vede ke zvýšení poptávky po úzce specializovaných zaměstnancích a současně k poklesu pracovních příležitostí průměrně disponované a vzdělané jedince. To přináší na jedné straně pro určitou část populace mnohdy až neúnosné zvyšování zátěže a na druhé straně pro jinou část populace nedostatek možností uplatnění na trhu práce s následnou frustrací a pocity křivdy.

S omezováním pracovních příležitostí si lidé mohou uvědomit, co všechno pro ně práce znamená. Její ztráta spolu s poklesem reálné pravděpodobnosti získání práce nové v dohledné době, pak přináší, jak ukazuje běžná i vědecká empirie, řadu negativních důsledků pro jedince i celou společnost.

Autorský tým tvořený protagonisty tří vědních disciplin pohlíží na práci, zaměstnání a jeho ztrátu z filozofického, medicínského a psychologického hlediska. Díky tomu jsou čtenáři předestírány různé souvislosti jevů, s nimiž se může téměř každý člověk přímo či více nebo méně zprostředkovaně v běžném životě setkat.

Text posuzované práce je rozvržen do čtyř číslovaných hlavních kapitol dále diferencovaných do podkapitol. Každá kapitola, s výjimkou té poslední, obsahuje v závěru vlastní bibliografii. Vlastnímu textu předchází stručné seznámení s jeho autory včetně drobných kreseb od Lubomíra Vaňka vystihujících jejich podobu.

První kapitola (autor J. Šmajš) reflektuje práci jako kulturní fenomén v jejích vztazích k přírodě a lidské přirozenosti a zamýšlí se také nad změnami v obsahu práce a vztahem práce k lidské svobodě. V této souvislosti je zde zdůrazněna nutnost návratu lidské práce do biofilní kultury, v níž se produktivní lidská práce a příroda stává nejvyšší kulturní hodnotou vůbec.

V druhé kapitole autorka (B. Buchťová) sleduje psychologické aspekty nezaměstnanosti. Přináší historický přehled vybraných významných výzkumů v této oblasti a upozorňuje na zvyšující se míru „psychologického“ a interdisciplinárního pohledu na tento fenomén. Zvláštní pozornost je věnována poznatkům z výzkumu nezaměstnanosti v Česku po roce 1990 s podtržením charakteristických rysů tohoto jevu v české společnosti po dvaceti letech ekonomické transformace, jako je např. vysoký podíl dlouhodobě nezaměstnaných, vysoké procento mladších věkových skupin a absolventů škol mezi nimi, regionální rozdíly apod. Autorka se mimo jiné také blíže zabývá skupinami se zvýšeným rizikem nezaměstnanosti i širšími společenskými a kulturními souvislostmi nezaměstnanosti.

Třetí kapitola (autor Z. Boleloucký) je věnována některým obecným zdravotním souvislostem nezaměstnanosti. Jsou zde probrány otázky stresu spojeného se ztrátou zaměstnání a uvedeny některé poruchy a onemocnění, v jejichž etiopatogenezi může tato ztráta sehrávat určitou roli, včetně stručné zmínky o možnostech jejich léčení.

Čtvrtá kapitola přináší zajímavý výběr z klasických textů autorů M. Jahodové, Z. Lazarsfelda, G. Orwella a B. Zwickera.

Celý text s názvem „Nezaměstnanost“ je psán srozumitelným jazykem a přináší řadu údajů z výzkumu užitečných pro odbornou i širší veřejnost, stejně jako podnětné úvahy o různých

souvislostech fenoménu nezaměstnanosti, které umožní studentům humanitních oborů doplnění poznatkové báze v této oblasti.

Karel Paulík

Bowlby J.: Odloučení. Kritické období raného vztahu mezi matkou a dítětem. Praha: Portál, 2012. 399 stran. ISBN 978-80-262-0076-5

Kniha je dílem klasika moderní poválečné vývojové psychologie ovlivněné kritickým přijetím psychoanalýzy Johna Bowlbyho (1907-1990) a představuje druhý svazek trilogie nazvané *Vazba a ztráta* (první svazek, *Vazba. Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem* vyšel 2010 v nakl. Portál, třetí svazek, *Ztráta*, má vyjít v tomto roce v tomtéž nakladatelství). Klíčovým termínem Bowlbyho díla o psychologických vztazích mezi matkou a dítětem jako základního faktoru jeho psychického vývoje, je pojem „attachment“, překládaný zde jako „vazba“ (jinde také jako „přilnutí“), vyjadřující „hlad malého dítěte po lásce a přítomnosti matky“ a chápaný jako základní faktor žádoucího psychického vývoje dítěte (nedostatek této vazby ze strany matky vede ke známému fenoménu citové deprivace). Druhý, zde recenzovaný svazek, se týká fenoménu a důsledků „odloučení“ („separation“) dítěte od matky, chápaného jako „kritické období“ utváření jeho psychiky („separační úzkost“ a další důsledky). Genezi celého díla, jak uvádí jeho autor v předmluvě, ovlivnily „klinické zkušenosti s duševně narušenými dětmi, výzkum jejich rodinného zázemí“, ale i studium příslušné literatury a diskuse o problémech duševního zdraví s kolegy z několika zemí. To, jak Bowlby dále píše, ho vedlo k tomu, aby v práci pro Světovou zdravotnickou organizaci formuloval následující zásadu: „Pro duševní zdraví kojence a malého dítěte považujeme za nezbytné, aby dítě prožívalo vřelý, blízký a nepřerušovaný vztah s matkou (nebo s její trvalou náhradou), v němž oba nacházejí uspokojení a radost“. Vazba mezi dítětem a matkou je sociální interakcí, která utváří a obohacuje duševní život dítěte i matky. J. Bowlby (1940 a zejm. 1951: *Maternal Care and Mental Health*) a R. A. Spitz (1946, 1950) patřili k nejvýraznějším a nejvlivnějším průkopníkům teze o osudovém významu projevů mateřské lásky v raném věku dítěte pro jeho duševní vývoje. Nicméně v období příklonu nezanedbatelné řady psychologů k evolucionismu a tím k biologickým základům a genetickým vlivům byl zásadní význam sociálně-psychologických činitelů v utváření lidské psychiky v raném věku dítěte zpochybňován. Jeden z nejvýznamnějších vývojových psychologů současnosti, profesor Harvardovy univerzity J. Kagan (*Three seductive ideas*, 2000) pokládá pojetí raného dětství a tím i rozhodující vliv vztahu mezi dítětem, a matkou, který označuje za „determinismus dětství“, za jednu ze zavádějících idejí, které jsou v psychologii rozšířeny. Považuje to za „předpoklad silné víry ve vztahové souvislosti, senzitivní fáze a ranné sociální vazby“ a poněkud ironicky poznamenává, že již staří Řekové a Římané se více zajímali o kvalitu mléka kojných než o jejich přichylnost k dětem. O amerických rodičích, kteří četli knihy J. Bowlbyho a E. H. Eriksona pak soudí, že „jsou přesvědčeni o tom, že budoucnost jejich dítěte je rozhodujícím způsobem předurčena událostmi prvních hodin, týdnů a měsíců života“. O vzrůstajícím zájmu o teorii vazby pak Kagan soudí, že „byla zčásti pochopitelnou reakcí na krutosti druhé světové války“ a že „Bowlbyho posílení této víry, že jistá vazba dítěte na jeho matku ovlivňuje budoucnost dítěte, dobyla hlavy a srdce rodičů a psychologů“. Bowlby, stejně jako J. Piaget a další, kteří neholdují psychometrickému formalismu, budou ovšem objektem kritiky představitelů rozpouštějících lidskou psychiku ve statistických údajích.

Bowlbyho předmětné dílo obsahuje množství pečlivě zaznamenaných pozorování a formulací týkajících se pestré fenomenologie psychických důsledků odloučení, jako jsou např. „prototypy

lidského zármutku“, „strachu z odloučení“, „úzkostné vazby“ a další. Nevyhýbá se ani tématu přiměřeným exkurzím do oblasti etologie a evoluční teorie. Bohatý obsah díla charakterizují následující názvy jeho tří částí: jistota, úzkost a duševní tíseň; etologický přístup k lidskému strachu a individuální rozdíly k náchylnosti ke strachu, úzkostná vazba. Je to dílo, které stojí za pečlivé studium.

Milan Nakonečný
